

BOGNÁR PÉTER

Pesti Gábor, az első magyar nyelven alkotó humanista költő

A bécsi humanista, Johannes Alexander Brassicanus köréhez tartozó Pesti Gábor 1536-ban Bécsben kiadott Aesopus-fordítása¹ 185 prózai formájú mesét tartalmaz, ezekhez csatol a szerző egy-egy verses formájú tanulságot. A tanulságok versformája számos tekintetben elüt a 16. század magyar nyelvű költészetének verselési megszokásaitól.

1) A versek jellemzően háromsorosak, tehát páratlan számú sorból épülnek fel.

2) A sorok szótagszáma szabályozatlan, a legrövidebb sor 9, a leghosszabb 17 szótagos.

3) A tanulságok nagy többsége végrímes, de a szerző három esetben belső rímes sorokat is használ.

4) Három vers tanulsága hosszabbra nyúlik, ezek rímszerkezete vagy tömörszerű, 3–5 soros egységekből épül fel vagy párrímes.

5) A megszokott morfémarímet olykor meglepően kimunkált fonémarím váltja (például *akar / vakar* [30], *szerencse / fereferencse / lencse* [33], *árt / kárt / akart* [35], *hattyú / fattyú / tarattyú* [93], *gőz / győz / főz* [101]).

Mivel a korabeli magyar nyelvű hagyományoktól idegen megoldással sem a fordítás alapjául szolgáló mesegyűjteményben,² sem a másik elterjedt, Steinhöwel-féle kiadásban³ nem találkozhatott, a tanulságok metrikai szerkezetét a szakirodalom Pesti leleményeként tartja számon. Két megközelítés ismert, a dolgozat egy harmadik hipotézist javasol megfontolásra.

* A szerző az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének tudományos segédmunkatársa. A dolgozat az OTKA 109127. sz. pályázatának támogatásával készült. A megfogalmazott hipotézis a szerző nagyobb, a régi magyar párrímköltészet német vonatkozásait vizsgáló gondolatmenetébe illeszkedik. Ennek egésze várhatóan az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszéke által kiadott *Arianna Könyvek Információtörténeti Poétika* c., hamarosan útjára induló alsorozatának köteteként jelenik meg. A tanulmány első változatának kritikus átolvasásáért a szerző Fölköli Gábornak és Utasi Csillának tartozik köszönettel.

1 PESTI Gábor, *Aesopi Phrygis fabulae Gabriele Pannonio Pethino interprete: Esopus fabulaji, mellijeket mastan wijionnan magijar nijelwre fordítot Pethij Gabriel*, Bécs, Singrenius, 1536; *Régi magyarországi nyomtatványok*, I, szerk. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István, KELECSÉNYI Ákos, Bp., Akadémiai, 1971 (a továbbiakban: RMNy I), 17.

2 Pesti forrását (valamelyik – Martin Dorpius előszavával hagyományozódó – 1531. vagy 1533. évi, nürnbergi kiadás) Waldapfel József azonosította. Vö. WALDAFEL József, *Pesti Gáborról*, It, 25(1935), 14–20.

3 Először: HEINRICH Steinhöwel, *Vita et Fabulae*, Ulm, Johann Zainer, 1476–1477; Gesamtkatalog der Wiegendrucke (a továbbiakban: GW) 00351. A középkori és kora újkori Aesopus-hagyomány legjobb magyar nyelvű áttekintése: UTASI Csilla, *Argumentum, fabula, história Heltai Gáspár műveiben*, Újvidék, Újvidéki Egyetem BTK, 2013, 63–154.

1. Középlatin sorfajták keveréke

Waldapfel József szerint az Aesopus-fordítás magyar nyelvű tanulságaiban Pesti középlatin sorfajták szabálytalan keverésével hozott létre egy, a korabeli magyar ritmusérzék számára megfelelő versformát. Konceptiója szerint négy leggyakoribb sorfajta (felező 12-es, vágáns 13-as, szapphói 11-es, 8+6 osztású 14-es) adja a sorok csaknem háromnegyed részét, ezek egészülnek ki az alap-sorfajták módosult (rövidült, bővült vagy metszet nélküli) alakjaival, illetve három rímes hexameterrel.⁴

Mivel a Waldapfel által felismerni vélt sorfajták a tanulságokon belül jellemzően nem mutatnak szabályos ismétlődést, ez a hipotézis nem ellenőrizhető. Minden beszédszakasz hossza leírható a beszédszakaszt alkotó szótagok számértékével, de a különböző szótagszámú egységek szabályos visszatérésének hiányában ez a nyelvi jelenség a metrikai szerkezet szempontjából irreleváns.

2. X+N

A másik értelmezés Vadai Istváné. Vadai a három belső rímes sort tartalmazó verset (7, 14, 149), mivel ezek esetleg „más rend szerint ritmizálándók”, kizárja a vizsgálatból, majd a fennmaradó 573 verssor közül kiválogatja azt a 145-öt, amelyet vessző tagol. A vesszővel tagolt sorok alapján Vadai úgy látja, hogy a Pesti által használt sorfaj mindig két részre bomlik: az első félsor szabad, a második kötött szótagszámú, jellemzően hat („X+6-os ritmus”), ritkábban négy, öt vagy hét szótagos. Ezt a metrumot nevezi a szerző „X+N-es metrumnak”.⁵

Ha nemcsak a vesszővel elválasztott sorokat vizsgáljuk, hanem a kiadvány összes verssorát, a következő eredményre jutunk. A belső rímes sorokat egy sornak számítva Pesti költői életműve 582 verssor, ezek a következő szótagszám-eloszlást mutatják (a sor szótagszáma [előfordulás darabszáma]): 9 [2], 10 [7], 11 [47], 12 [201], 13 [143], 14 [105], 15 [49], 16 [24], 17 [4]. A leggyakoribb sorhosszúság tehát a 12 szótagos, de a 12-es sorok csak a teljes anyag alig több mint egyharmadát adják. A szószünetek a következőképpen alakulnak. Az első szótagtól az utolsó felé haladva (a szószünetet megelőző szótag sor elejétől számított sorszáma [az előfordulás darabszáma]): 1 [360], 2 [300], 3 [302], 4 [260],

4 WALDAPFEL, i. m., 60. Vele ért egyet: HORVÁTH János, *A magyar vers* [1948] = H. J., *Verstani munkái*, szerk. KOROMPAY H. János, KOROMPAY Klára, Bp., Osiris, 2004, 481.; HORVÁTH János, *Rendszeres magyar verstan* [1951] = Uo., 573; VARJAS Béla, *Pesti Gábor = A magyar irodalom története*, 1, főszerk. SÖTÉR István, Bp., Akadémiai, 1964, 298; ÁCS Pál, *Pesti Gábor Fabulafordítása = Esopus fabulái Pesti Gábor szerint*, Bp., Magvető, 1980 (Magyar Hírmondó), 211; BOGNÁR Péter, *Az 1536-os év verstörténeti vonatkozásai = „Mielz valt mesure que ne fait estultie”: A hatvanéves Horváth Iván tiszteletére*, szerk. BARTÓK István, HEGEDÜS Béla, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, SZENTPÉTERI Márton, SELÁF Levente, VERES András, Bp., Krónika Nova, 2008, 63; UTASI, i. m., 101.

5 VADAI István, *X+6 = Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet–Balassi, 2009 (Humanizmus és Gratuláció), 493, 497. Egyetértőleg idézi: ÁCS Pál, *Pesti Gábor = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon: Középkor és kora újkor*, IX, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2009, 147–148.

5 [202], 6 [350], 7 [311], 8 [308], 9 [289], 10 [245] 11 [144] 12 [60], 13 [24], 14 [9], 15 [0], 16 [0]. Az utolsó szótagtól az első felé haladva (a szószünetet megelőző szótag a sor végétől számított sorszáma [az előfordulás darabszáma]): 1 [16], 2 [208], 3 [281], 4 [327], 5 [254], 6 [471], 7 [162], 8 [243], 9 [291], 10 [306], 11 [290], 12 [169], 13 [89], 14 [44], 15 [15], 16 [2]. Az áttekintés jól mutatja, hogy Vadainak igaza van, a sorvég felől számított hatodik szótag minden más pozíciónál gyakrabban, 471-szer esik szókezdetre, ezek közül 294 sor olyan tanulságban fordul elő, amelyben a hatodik szótag előtt mind a három sorban szószünet figyelhető meg. A tanulságoknak tehát több mint fele, összesen 98 vers értelmezhető „x+6”-os metrumú szöveggént, az „x+N”-es versforma követelményeinek még ennél is több, összesen 126 tanulság – a teljes anyag majdnem 70%-a – felel meg.

A hipotézis érvényességét ugyanakkor csökkenti, hogy a Vadai által megfigyelt – önmagában is nagy szabadságot megengedő⁶ – tendencia 59 versre, vagyis a korpusz közel harmadára sehogyan sem illik rá.

3. Népnyelvű disztichon

Waldapfel és Vadai elméletének közös gyengéje, hogy a Pesti által megvalósított versformát rokontalan megoldásként kénytelenek leírni. A szótagszámláló sorfajták szabálytalan keverése idegen a középlatin költészet gyakorlatától; az a versforma tehát, amelyet Waldapfel leír, még akkor is további magyarázatra szorulna, ha a sorfajták meghatározása metrikai szempontból elfogadható volna. Vadai elméletével ugyanez a helyzet. Ha Pesti Gábort rokontalan versforma kidolgozójaként láttatjuk, joggal merül fel a kérdés, hogy milyen poétikai hagyományba illeszkedik a szerző eredetiségre törekvő megoldása.

A következő összehasonlítás azt igyekszik bemutatni, hogy a 16. század elejéről ismerünk Pesti verseihez jól illeszkedő poétikai – tehát metrikai és műfaji szempontból egyaránt párhuzamként értelmezhető – modelleket, illetve a modellek együttes használatára épülő, az Aesopus-fordítással több szempontból párhuzamba állítható művet.

3.1. Poétikai modellek

A dolgozat hipotézise szerint Pesti Gábor az első magyar nyelven alkotó humanista költő, aki az Aesopus-fordítás tanulságaiban a magyar nyelvű epigrammaköltészet formakultúrájának megteremtésére tesz kísérletet.⁷ A kísérlet kettős mintát követ.

6 A 24. mese *Értelme* elvben megfelel az „x+N”-es metrum „x+4”-es változatának („Mit az szilék mondnak, abban légy | foglalatos, / Úgy leszen neked dolgoz | használatos, / És te életed mindenkor | állhatatos”), de ez a tagolás feltehetőleg inkább a véletlen műve, mivel az első sor szintaktikai alapon egy 6 és egy 7 szótagos részre tagolódik.

7 Az Aesopus-fordítás háromsoros tanulságait Varjas Béla hasonló műfaji környezetbe köti. „E versek mintha a latin alkalmi költészetben olyannyira divatos epigrammákra emlékeztetnének, olykor a mesétől függetlenül, önállóan is találó kifejezői egy-egy erkölcsi igazságnak, humanista eszmének.” VARJAS, i. m., 298.

A sorok szintjét meghatározó metrikai réteg a rímes-ritmikus hexameter, a leoninus. Mivel a magyar költészet eszköztárának 1536-ban még nem része az időmértékes versrendszer, az epigramma kötelező versformáját, a disztichont Pesti a hasonló, rímes-ritmikus sorfaj segítségével imitálja.

A tanulságok metrikai szerkezetének második, a versegészlet meghatározó rétegét a német párrímköltészet adja. A rímes-ritmikus hexameterekből a szerző metrikai értelemben zárt formát igyekszik létrehozni, ezért a német költészet által kidolgozott formát tekinti követendőnek, amelyben a párrímes szerkezet alapegysége, a rímes sorpár egy zárósorral egészül ki.

A fonémarímrre való törekvés – végül – mindkét hagyomány felől értelmezhető.

3.1.1. Leoninus

3.1.1.1. A szórványosan az antik költészetben is előforduló rímes hexameter (leoninus) a 9. századtól válik népszerűvé.⁸ A sorfaj két leggyakoribb változatában a sorvég vagy a cezúrát megelőző félsor végével, vagy a következő sorvéggel alkot rímpárt.

Mivel a 4. század táján a latin nyelv elveszti a hosszú–rövid szótagoppozíció természetes megkülönböztetésének képességét, az időmértékes verselés fokozatosan visszaszorul a tudós, iskolai versírás határai közé. A népszerű költészet e folyamattal párhuzamosan kiépülő, a hangsúlyos és a hangsúlytalan szótagok ellentétén alapuló versrendszere – számos más sorfaj mellett – a hexameter szerkezetét imitálva is létrehoz egy ahhoz hasonló rímes sorfajt (ritmikus leoninus), amely már nem időmértékes verslábakból, hanem hangsúlyos ütemekből építkezik.⁹

Az új sorfaj két leggyakoribb rímképlete továbbra is az első és második félsort összekötő belső rím, illetve a sorokat párosával rímeltető végrím. A két megoldás keveredhet. Az első magyar nyelvű leoninusként számon tartott vers, az 1592-es kolozsvári *Cisio* mezőgazdasági segédlete (RPHA¹⁰ 1480) olykor belső rímes (6, 8, 12–13), olykor végrímes (4, 16), de legnagyobbrészt a két rímképletet a rím��avak fonetikai tartalmának ismétlésével egymásba játszó sorokból épül fel:

Vess buzát Egidii, árpát, zabot Benedicti,
Borsót Gregorii, lenczét, ledneket Philippi,
Hagyma magot Ambrosii, az mező zöldül Tiburtii,

8 T. V. F. BORGAN, *Leonine Rhyme, Verse = The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, eds. Alex PREMINGER, T. V. F. BROGAN, Princeton–New Jersey, Princeton University Press, 1993, 687.

9 T. V. F. BORGAN, *Hexameter = Uo.*, 526.

10 *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*, I–II, eds. HORVÁTH Iván, H. HUBERT Gabriella, FONT Zsuzsa, HERNER János, SZÖNYI Etelka, VADAI István, GÁL György. RUTTNER Tamás, Paris, Le Nouvel Objet, 1992 (<http://rpha.elte.hu/>; a továbbiakban: RPHA). Az általam használt kiadás: *A régi magyar vers repertórium*a, 3.2-es verzió, főszerk. HORVÁTH Iván, szerk. H. HUBERT Gabriella, mts. FONT Zsuzsanna, HERNER János, SZÖNYI Etelka, VADAI István, szövegrögzítés RUTTNER Tamás, programozás GÁL György, Bp., 1979–1999.

- Azomban elio az kakuk, certissimus nuncius veris,
 5 Kendert Vrbani, lent Viti, répamagot Kiliani,
 Ruffi téli búzát, Assumptionis mes mehet ha tart,
 [Pa]lánta magot Viti, vágd le az káposztát Colomanni,
 [Ab]don és Sennes fogad aratót, memor esto,
 [Húst sóz Lamberti,] kolbászt post festum Martini,
 10 Ludot süs Osvaldi, saitot végy Vincula Petri,
 Hordoz ölylüt Sixti, meny fürezni Bartholomei,
 Fát végy si velis, bizony meg kelletic Michaelis,
 Simonis és Iudae, szoktác mondani vae tibi nude,
 Szobádót tapaszt Calixti, aszt fücz be Natalis Christi,
 15 Egyél diszno hust Blasii, legy iámbor per circulum anni,
 Es iól lehet dolgod most és tempore omni.¹¹

3.1.1.2. Az Aesopus-fordítás tanulságainak verssorai közül hármat (7/1–2, 149/1) Waldapfel a leoninus időmérték nélküli, ritmikus változataként értelmez. Waldapfel e három sorra vonatkozó hipotézise valójában minden probléma nélkül kiterjeszthető a korpusz egészére. Eszerint Pesti epigrammái hol a belső rímet és a végrímet egymásba játszó ritmikus leoninusokból épülnek fel (pl. 14):

Jó az kegyelmesség, mert vele az segítség,
 Mint itt a kicsinség lőtt nagynak menetség,
 Mikor az ellenség jelen volt mint inség.¹²

– hol viszont váltogatják a kétféle megoldást (7):

Törtínik gyakorta, hogy kinek ember javát akarta,
 Attól gonoszt vegyen, mert ez világ ígyen megyen,
 Hogy a gonoszságnak benne helye legyen.¹³

– hol pedig – és ez a kiadvány egészére jellemző képlet – a leoninusok kizárólag sorvégi rímet kapnak:

11 *CISIO magyar nyeluen és az égh iarasánac és czillagoknac külömb külömb természetec follyasából valo practica, melyből gyermekeknek születéseknec természetec és az napoknak miuolta meg ismertetnec, az az magyar planetás könyw*, Kolozsvár, Heltai, 1592 (RMNy 684), M3. Kiadva: *Illyefalvi István, Cserényi Mihály, Csáktornyai Mátyás, Póli István, Beythe István, Baranyai Decsi János, Ceglédi Nyíri János, Munkácsi János és ismeretlen szerzők történeti, Telegdy Kata verses levele, Fortuna sorsvetőkönyv, naptárversek*, szerk. ORLOVSZKY Géza, Bp., Balassi, 2004 (Régi Magyar Költők Tára: 16. század, 12), 586.

12 ÁCS, *i. m.*, 45 (PESTI, *i. m.*, 15v; RPHA 679). Ilyen még: a 149. mese tanulsága (ÁCS, *i. m.*, 165; PESTI, *i. m.*, 73v–74r).

13 ÁCS, *i. m.*, 39 (PESTI, *i. m.*, 12v–13r; RPHA 2008).

A kakas minden bolond ember leszen,
 Ki jó tudománt mint drága kő nem veszen,
 No azért a bölcseknél nem keveset teszen.¹⁴

A hipotézis előnye, hogy a kiadvány verseinek a szótagszám tekintetében szabályos ismétlődést nem mutató, tehát nem szótagszámláló sorait egy, Pesti Gábor által biztosan ismert, hasonló metrikai paraméterekkel rendelkező poétikai hagyományon belül, szabályosan ismétlődő struktúráként képes értelmezni.

3.1.2. Német párrímköltészet

3.1.2.1. A német nyelvű, nem éneklésre, hanem felmondásra szánt versek a 9–16. században párrímes, nem strófikus szerkezetűek. A hagyomány két sortípust alakít ki. Az első, szótagot nem számláló megszokás a vizsgált időszak folyamán végig kimutatható. Az e csoportba sorolt versek egy részének sorhosszúsága szűkebb, 4–10 szótagos határértékek között mozog (9–11. század, majd a 12. század végétől a 14. század elejéig tartó időszak), más része ennyi kötöttséget sem mutat (1070–1170 között, illetve a 14–16. században).¹⁵ A második csoport a szótagszámláló sorfajtákból építkező verseket foglalja magába. E hagyomány elterjedtsége időben jóval korlátozottabb: a sorok szótagszámának szabályos visszatérését szem előtt tartó verselési technika csak a vizsgált korszak legvégén, a 14–16. században jelenik meg.¹⁶

A német párrímes hagyomány a szabályos rímszerkezetet olykor bokorrímes részekkel gazdagítja. A bokorrímes egységeket a szakirodalom két típusba sorolja. Azokban az esetekben, amelyekben a rím szó a párrímes szerkezet határait meghaladó ismétlése nem mutat szabályozottságot (*a, a, a, a, a, a...*), rímhalmozásról (Reimhäufung) beszél, megkülönböztetve ettől az ún. hármás rímet (Dreireim), ahol a rímes sorpár csak egy azonos végződésű sorral egészül ki. Ez utóbbi megoldás előfordul hosszabb szövegek belsejében (*Des Teufels Netz, Minnende Seele*,

14 Ács, i. m., 33 (PESTI, i. m., 10r; RPHA 16).

15 Andreas HEUSLER, *Deutsche Versgeschichte mit Einschluss des altenglischen und altnordischen Stabreimverses*, Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1956, II, 43–55, 74–99, 99–135; III, 26–48.

16 Uo., III, 48–60. A rímes hexameter- és a német párrímköltészet hagyományait a dolgozat – az áttekinthetőség kedvéért – külön kezeli. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy az elterjedt német versforma és a leoninus összefüggést mutat. Vannak, akik szerint már az első német nyelvű rímes vers – Otfrid von Weissenburg *Liber evangeliorum* (9. század) – is a leoninus népnyelvű változatoként értelmezendő. A hagyományos megközelítéssel, amely Otfrid versében párosával rímelő négyütemes sorokat lát, Paul Hörmann fordul szembe. A *Liber evangeliorum* szerint metszettel tagolt, hatütemes hosszú sort használ, amelynek mintája a hexameter; vö. Paul HÖRMANN, *Untersuchungen zur Verslehre Otfrids*, Freiburg, 1939. Az Otfrid-vers és a leoninus feltételezhető kapcsolatára először Friedrich Maurer mutat rá: Friedrich MAURER, *Über Langzeilen und Langzeilenstrophen in der ältesten deutschen Dichtung* = F. M., *Dichtung und Sprache des Mittelalters*, Bern–München, Francke Verlag, 1971, 174–194. A kérdéskör összefoglalásához lásd még: Dieter BREUER, *Deutsche Metrik und Versgeschichte*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1981, 96–98; Werner HOFFMANN, *Altdeutsche Metrik*, Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1967, 40–41.

1420 k.), szolgálhat metrikai határjelölőként (Rheinauer Paulus, 1100 körül; *Summa theologiae* [De sancta trinitate], 1120 körül; Hermann von Sachsenheim, 1365–1458),¹⁷ de a hármas rímmel kiemelt egység epigrammaként, önállóan is megjelenhet.¹⁸ Ez utóbbi felhasználási mód Pesti Gábor költészetéhez tartalmi tekintetben is közeli példája Hans Sachs állatmeséiben figyelhető meg. A farkas és a bárány – Pesti gyűjteményében a második helyen szereplő – meséjének (*Fabel des wolffs mit dem lamb*, 1531) háromsoros tanulsága és első tíz sora:

Gewalt der geht gar oft für recht,
 Als ir inn diesem beyspiel secht.
 Das lamb dem wolff was viel zu schlecht.
 Ains mals dranck ein wolff und ein lamb
 Auß einem pechlein beyde-samb;
 Der wolff tranck oben auß dem pach,
 Das lamb tranck unden; der wolff sprach:
 Lamb, du betrübst das wasser mir.
 Das gut lamb sprach hinwider schir:
 Wie kann ichs wasser trüben dir?
 Fleust es doch von dir her zu mir!
 Der wolf der sprach an alle scham:
 Wie fluchst du mir, du zornigs lamb [...]¹⁹

17 A régi magyar verselés hasonló megoldására Vadai István mutatott rá: VADAI István, +1: *Metrikai határjelölések a régi magyar versben*, ItK, 95(1991), 351–369.

18 HEUSLER, i. m., II, 81; III, 28. A hármas rímre és rímhalmozás további eseteire is számos példa: Friedrich KAUFFMANN, *Deutsche Metrik nach ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Marburg, N. G. Elwert'sche Verlags-Buchhandlung, 1897, 61–62. A párrímet felváltó, metrikai zárlatként elhelyezett rímhalmozás extrém esetét Fischarttól idézi, aki *Flöh Hatz* c. munkájának utolsó 17 sorát rimelteti egyféleképpen.

19 Hans SACHS, *Fabel des wolffs mit dem lamb* = Uő, *Werkem*, V, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1870 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 106), 80. Hasonló példák: *Fabel mit der löwin und iren jungen* = uo., 82; *Fabel mit dem frosch und der mausß* = uo., 84; *Fabel* = uo., 92.

A hármas rím további típusai Hans Sachs költészetében: 1) Epigramma funkcióban: *Die zwen und sibentzig namen Christi* = Hans SACHS, *Werke*, I, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1870 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 102), 326; *Der Abraham, Lott sampt der opfferung Isaac* = Hans SACHS, *Werke*, X, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1876 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 131), 56–57. 2) Metrikai határjelölő funkcióban: *Romulus und Remus* = Hans SACHS, *Werke*, XX, hg. Edmund GOETZE, Tübingen, H. Laupp, 1892 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 193), 140; *Tragedi deß fürsten Concerti* = Hans SACHS, *Werke* II, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1870 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 102), 25; *Fortunatus mit dem wunschseckel* = Hans SACHS, *Werke*, XII, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1879 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 140), 187; *Tragedia mit 23 personen, von der strengen lieb herr Tristrant mit der schönen königin Isalden* = SACHS, i. m., XII, 142; *Comedi, der könig Dagobertus* = Uo., 88. 3) Elbeszélő költeményben, egy szereplő megszólalását elkülönítendő: *Die drey todten, so Christus aufferwecket hat* = SACHS, i. m., I, 296, 26–28. 4) Szövegben funkció nélkül: *Kampff-gesprech zwischen Jupiter und Juno* = Hans SACHS, *Werke*, IV, hg. Adelbert von KELLER, Tübingen, H. Laupp, 1870 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, 105), 29, 2–4.

3.1.2.2. Hipotézisünk szerint Pesti 185 versének a versegészlet meghatározó alapformáját tehát a 115. mese tizennégy sorosra nyúlt tanulságának párrímes szerkezete őrzi:

Istenek akaratját senki nem tudhatja,
 És mit ők akarnak, hátra nem hadhatja,
 Azért mit ők adnak, egy aránt szeressük,
 Hogy mit nem akarnánk, azt el ne vesszessük,
 Mert az anyának, törtínik gyakorta,
 Hogy az fiának, kinek javát inkább akarta,
 Az jó halál az olyant ő tőle el vötte,
 És az más világra lelkét röpitette.
 De nem tudom, miért az anyától ilyen módon leszen,
 Hogy ez ilyen gyermekhez szerelmet nagyot teszen,
 Talán ugyan csodaképpen meg érzi,
 És lelki ösmeret őt arra vezérli,
 Hogy az nagy szerelem egyszersmind ahhoz legyen,
 És annak utána keservesen búcsút tőle vegyen.²⁰

A kötetre jellemző, háromsoros forma e szerkezet zárt, az epigramma műfajához illeszkedő változata. A hipotézis előnye, hogy nemcsak a kiadvány egészét meghatározó, háromsoros alapformát képes egy könnyen hozzáférhető, egykorú poétikai hagyományához kötni, hanem az ettől való eltéréseket is.

3.1.3. Fonémarím

Míg a magyar nyelv a szavak grammatikai jelentését – az agglutináló nyelvekre jellemző módon – a szótőhöz illesztett toldalékok segítségével alakítja ki, addig a flektáló típusba sorolható latin és német nyelv ugyanezt a szóalakok megváltoztatásával oldja meg. A különbség verstani következménye, hogy míg a magyar nyelv hajlamos lesz a morfémarím használatára, addig a latin és a német nyelvű verselési hagyományokban ez a megoldás kevésbé válhat jellemzővé, a rím itt inkább fonéma szintű megfelelést jelent. Az Aesopus-fordítás rímtechnikájában megfigyelhető, a fonémarímet előnyben részesítő megoldás eszerint mind a latin, mind a német hagyomány felől értelmezhető.²¹

20 Ács, i. m., 130 (PESTI, i. m., 55v–56r; RPHA 601).

21 A Balassi előtti anyagról érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a középleatin metrikai hagyománnyal összefüggésbe hozható versekben a fonémarím – arányait tekintve – ritka jelenség, míg viszont azokban a szövegekben, amelyek a német párrímköltészet formai megszokásaival állíthatók párhuzamba, viszonylag gyakori. Talán az előbbi hagyomány hatásával magyarázható a 15. század végére datálható Mátyás-émlékadal (*Néhai való jó Mátyás király*, RPHA 1060) 4. versszakának rím��orozata; vö. *Középkori magyar verseink*, szerk. HORVÁTH Cyrill, Bp., MTA, 1921² (Régi Magyar Költők Tára, 1²; a továbbiakban RMKT 1), 481:

3.2. Sebastian Brant, *Das Narrenschiff*

A bázeli egyetem jogtudósa, Sebastian Brant 1494-ben jelenteti meg *Das Narrenschiff* (Bolondok hajója) című, az előszót nem számítva 112 fejezetből felépülő, fejezetenként jellemzően egy-egy emberi bolondságot megjelenítő verseskötetét.²² A fejezetek három részből állnak. A nyitott levélpár bal felső részén, tehát a verzó oldal tetején a tárgyalt bolond tulajdonságainak jellemzően háromsoros összefoglalása áll, ezt az epigrammát a bolond fametszetes képe és egy, általában harmincnégy soros, de mindenképp valamelyik következő rektó oldal alján végződő párrímes vers követi, amely részletesen kifejti a bolondságot. Az összefoglaló versek háromsoros alapformájától az első kiadás nyolc esetben tér el, az epigrammák itt négysorosak, közülük három bokorrímes, öt párrímes.²³

Brant műve a századforduló legnépszerűbb olvasmányai közé tartozik, 1536-ig számos kiadása, kalózkiadása jelenik meg, a latin fordítást (*Stultifera navis*, 1497) rövid időn belül francia, angol és holland követi.²⁴ Az első fejezet tanulsága és az epigramma latin fordítása:

Akkoron the lel oly igen draga,
theged kewanya che praga
meg herwadoz oth zep zeld aga,
nem kelemethes neky viraga

Inkább az utóbbi megszokás látszik érvényesülni az 1476 utánra datálható *Szabács viadalának* (RPHA 245) olykor az erőltettségig tiszta rímpárjaiban; *uo.*, 468, 1–6. sor:

De az fellywl mondot pal kenezy
Aroknak melyseget ygen nezy
Ki Sabach erews voltat elmelle
Honneg mynemw algyw kelmelle
Zorgosh megyen Nandorfeyer varra
Holy kyal errwl byzon hyrt vara [...]

továbbá a *Nagyenyedi-kódex* 1462 előtt, ill. a *Peer-kódextől* különválasztott töredék 1500 előtt keletkezett, párrímes csízióinak (RPHA 3041, 761) ehhez hasonló soraiban; *uo.*, 459:

Kys karachontol kerezth vyz
Lwth pal remethe mint nagh dyz [...]

vagy Heltai Gáspár 1571–1574 közé datálható gúnyversének hasonló megoldásaiban (HELTAI Gáspár, *Ponciánus császár históriája*, szerk. NEMESKÜRTY István, Bp., Magyar Helikon, 1976, 159):

Ez könyvecskének szép példáiért,
Kik mutatják benne az álnok vért.
Ők is Istennek teremtett állati:
De általok az ördeg igen ví [...]

22 Sebastian BRANT, *Das Narrenschiff*, Basel, Johann Bergmann von Olpe, 1494 (GW 5041).

23 Bokorrímek: *Uo.*, 99r, 153r, 146r; párrímek: 112v, 128r, 129r, 151r, 155r.

24 Német nyelvű kiadások (1536-ig, a teljesség igényével): Peter Wagner, Nürnberg, 1494 (GW 5042); Michael Greyff, Reutlingen, 1494 (GW 5043); Michael Greyff, Reutlingen, 1494 (GW 5044); Johann

Den vordantz hat man mir gelan
 Dann ich on nutz vil b cher han
 Die ich nit ly b, vnd nyt verstan²⁵

Inter precipuos pars est mihi reddita stultos
 Prima: rego docili fastaq[ue] vela manu.
 En ego possideo multos, quos raro libellos
 Perlego: tum lectos negligo: nec sapio.²⁶

3.2.1. Els s g

3.2.1.1. Pesti Gábor Aesopus-fordításának forr s t Waldapfel József azonosította. Az előszó hivatkozásából kiindulva – amely a fordítás alapjául szolgáló munkát „a legkiválóbb szerzők igen gazdag gy jtemeny b l kiválasztott és nagy tud s  f rfia t l újabbán sorrendbe állított”²⁷ gy jtemeny k nt határozza meg – Pesti forr ssz veg t

Sch nsperger, Augsburg, 1494 (GW 5045); Johann Gr ninger, Strassburg, 1494 (GW 5048); Johann Gr ninger, Strassburg, 1494 [1496?] (GW 5050); Johann Bergmann, Basel, 1495 (GW 5046); Johann Sch nsperger, Augsburg, 1495 (GW 5049); Hans van Ghetelen, Lübeck, 1497, niederdeutsch (GW 5053); Johann Gr ninger, Strassburg, 1497 (GW 5051); Johann Sch nsperger, Augsburg, 1498 (GW 5052). Johann Bergmann, Basel, 1499 (GW 5047); Nikolaus Lamperter, Basel, 1506 (VD 16 B 7065); Nikolaus Lamperter, Basel, 1509 (VD 16 B 7066); Matthias Hopfuff, Straßburg, 1512 (VD 16 B 7067); Ludwig Dietz, Rostock, 1519 (niederdeutsch, VD 16 B 7077). Latin nyelv  kiad sok (1500-ig a teljesség igényével): Johann Bergmann, Basel, 1497 (GW 5054); Johann Bergmann [Georg Stuchs?], Basel [Nürnberg?] (GW 5055); Johann Sch nsperger, Augsburg, 1497 (GW 5056); Johann Gr ninger, Strassburg, 1497 (GW 5057); Johann Bergmann, Basel, 1499 (GW 5061); Johann Bergmann, Basel, 1498 (GW 5062); Jacques Sacon, Lyon, 1488 [1498?] (GW 5063); Geoffroi de Marnef, Paris, 1498/1499 (GW 5064); Nikolaus Lamperter, Basel, 1506 (VD 16 B 7078); Nikolaus Lamperter, Basel, 1507 (VD 16 B 7079). Francia nyelv  kiad sok: Geoffroi de Marnef, Johann Philippi, Paris, 1497 (GW 5058); Guillaume Balsarin, Lyon, 1498 (GW 5059); Guillaume Balsarin, Lyon, 1499 (GW 5060); Geoffroi de Marnef [André Bocard?], Paris, 1499/1500 (GW 5065). Angol nyelvű kiadások: Richard Pynson, London, 1509 = *Encyclopedia of Literary Translatin into English*, 1. ed. Olive CLASSE, Fitzroy Dearborn, London–Chicago, 2000, 178; Wynkyn de Worde, London, 1509 = *Uo*. Holland nyelvű kiadás: Guy Marchant, Paris, 1500 (GW 5066).

Igaz ugyan, hogy a könyv ismerete a Magyar Királyság területén csak a 17. század elejétől mutatható ki – az első általam ismert adat: Eisenstadt, 1619, v . *Lesestoffe in Westungarn*, II, *K szeg (G ns)*, *Rust (Ruszt)*, *Eisenstadt (Kismarton)*, *Forchtenstein (Frakn )*: 1535–1740, hg. Tibor GRÜLL, Katalin KEVEHÁZI, Károly KOKAS, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Harald PRICKLER, Szeged, Scriptum, 1996 (Adattár XVI–XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 18/2), 186 –, de a b csi humanisták körében a m  jóval korábban ismert kellett hogy legyen; vö. pl. Zsámboky könyvtárának latin nyelvű példányával: *Bibliotheca Joannis Sambuci: S mboky János könyvtára*, szerk. GULYÁS Pál, Bp., magánkiadás, 1941, no. 753; újra kiadva: *A Zsámboky-könyvtár katalógusa 1587: Bibliothecae Ioannis Sambuci catalogus librorum 1587*, szerk. MONOK István, Szeged, Scriptum, 1992 (Adattár XVI–XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 12/2), 209.

25 BRANT, *i. m.*, 4v. „Bolond-táncban első én vagyok, / Mert könyv köröttem volna sok, / Mit nem értek s nem olvasok.” (Ford. Márton László.)

26 Sebastian BRANT, *Stultifera navis*, [ford.] Jacob LOCHER, Stra burg, Johann Gr ninger, 1497 (BSB-Ink B–819 – GW 5057), B2v.

27  cs, *i. m.*, 7.

valamelyik, az 1530-as évek elején megjelenő, a leuveni klasszikafileológus, Martin Dorpius előszavával hagyományozódó nürnbergi kiadásban találta meg.²⁸ A kiadástípus nem titkolt célja a középkor nyelvi és szemléletbeli tévedéseinek kigyomlálása, továbbá az antik mesehagyomány rekonstruálása. Az előszó szerzője külön kitér arra, hogy a kiadvány – a középkori hagyománnyal szembe fordítva – nem paraszti versekben (*carmine subrustice*), hanem az antik hagyományt hűen tolmácsoló prózában (*prosa oratione*) teszi hozzáférhetővé a fabulákat.²⁹ Mivel Pesti választása – a magyar fordítás előszavának tanúsága szerint – tudatos, s mivel a latin szöveget hűen, a humanista stíluseszmenyének megfelelő, dísztelen prózában fordítja, Pesti munkáját az irodalomtörténet az első magyar nyelvű, antik mintát követő, humanista kiadvánnyként tartja számon.³⁰

3.2.1.2. Ulrich Gaier számos adattal igazolja, hogy a kortárs humanisták Sebastian Brant személyében az első német nyelven alkotó humanista költőt, az antik szatíra műfaji hagyományának népnyelvű művelőjét tisztelték.

Művét Brant maga is szatíráként határozza meg, amikor Erasmus tiszteletére írt köszöntőversében *A balgaság dicséretét* és saját munkáját azonos műfajú, csak tematikai különbségeket mutató szövegekként értelmezi.³¹ Jacob Wimpfeling (1450–1528) a *Narrenschiff* fejezeteit német nyelvű szatíráknak nevezi („Sebastianus Brant [...] sathyras germanica lingua scripsit”), és a kiadványt iskolai használatra ajánlja. Johannes Trithemius (1462–1516) Brantot Dantéhoz hasonlítja, aki a komédia antik műfaját népnyelven művelte. A kiadvány címét bírálva megjegyzi, hogy nem annyira bolondok könyvének, mint inkább *Isteni szatírának* kellene nevezni a művet („ut non iure stultorum librum, sed divinam potius satyram opus illud appellasset”). Brant tanítványa, a munkát latinra fordító Jacob Locher (1471–1528) ugyanezt a véleményt képviseli, szerinte a szerző újszerűsége miatt választotta a jelenlegi címet („potuisset praesens hic noster libellus, non inconcinne satyra nuncupari: sed auctorem nouitas tituli delectavit”).³²

Habár a szatirikus hajlam a késő középkort is jellemzi, a Brant művét szatíráként értelmező kortársak egyértelműen az antik hagyománnyal hozzák összefüggésbe a *Narrenschiff*-et. Locher a nagy antik szatirikusokra – Luciliusra, Horatiusra, Persiusra és Juvenalisra – hivatkozik, s a *Narrenschiff* mintáját követő, a bolond nők témáját feldolgozó munkájának előszavában Jodocus Badius (1462–1535) ugyanezt a kapcsolatot hangsúlyozza, amikor Persius Horatiusra vonatkozó szavaival jellemzi Brantot.³³

28 WALDAPFEL, *i. m.*, 14–20.

29 „Aussum [...] fabellas Aesopicas rursus emittere, non carmine quidem illas subrustice scriptas, sed prosa oratione nimis quam lepide concinnatas.” Idézi WALDAPFEL, *i. m.*, 58.

30 Legutóbb: HORVÁTH Iván, *A magyar vers a reneszánsz és reformáció korában = A magyar irodalom története*, I, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., Gondolat, 2007, 236–249.

31 Míg a *Narrenschiff* a közönséges bolondokat (vulgares stultos) mutatja be, addig Erasmus műve az egyház és az állam magas rangú rétegeit teszi gúny tárgyává. Vö. Ulrich GAIER, *Sebastian Brant's "Narrenschiff" and the Humanists*, PMLA (Publications of the Modern Language Association of America), 1968, 268.

32 A cím Gaier szerint valóban félrevezető, mivel a hajó aligha értelmezhető a művet összefogó narratív allegóriaként, a *Narrenschiff* egységét – a szatírákra jellemző módon – sokkal inkább a beszélő folyamatosan érzékelhető jelenléte teremti meg. GAIER, *i. m.*, 266–268.

33 *Uo.*, 267.

Míg a latin munkák népnyelvre fordítása gyakori, addig az eredetileg népnyelven létrejött művek latinra való átültetése ritkább jelenség. Az a tény, hogy a *Narrenschiff* esetében népnyelven készült munka válik – röviddel utóbb – a tudós irodalom részévé, azt mutatja, hogy a mű természetes közege itt keresendő.³⁴

3.2.2. Metrikai újító

3.2.2.1. Pesti háromsoros verseinek metrikai szerkezetét Waldapfel a „magyar nép” ritmusérzékéhez való igazodás igényével magyarázza. „Nem lehet kétséges – írja –, mily céllal foglalta Pesti a tanulságokat rigmusokba. [...] Más célja nem lehetett, mint az, hogy könyvecskéjét kedvesebbé tegye a magyar nép szemében. Tudatában kellett tehát lennie annak, hogy a rímes versikékre szívesen hallgat a nép s csak olyan versekkel állhatott elő, amelyek ritmikája lényegében azonos vagy legalább rokon azokkal, amelyeket a nép ismer.”³⁵ Waldapfel hipotézisét ugyanakkor cáfolni látszik az a tény, hogy az Aesopus-fordítás tanulságai nem válnak népszerűvé (az RPHA nyilvántartása szerint a 17. század végéig senki sem akad, aki a 185 epigramma közül legalább egyet lemásolásra érdemesnek találna), továbbá az is, hogy hasonló metrikai adottságokkal rendelkező versek a 16. század végéig csak elvétve fordulnak elő.³⁶ Az epigrammák utóéletének beszédes hiánya – éppen ellenkezőleg – arra enged következtetni, hogy a tanulságok kevésbé illeszkedtek a kortárs befogadók megszokásaihoz, amit legkönnyebben a versforma egyediségével magyarázhatunk. Ha Pesti Gábort a népnyelvű epigrammaköltészet formakultúrájának megteremtésén fáradozó humanista költőként értelmezzük, ez az elszigeteltség a korszak magyar verstörténete felől könnyen érthetővé válik. Az Aesopus-kiadás megjelenését, tehát az 1536-os évet megelőző időszakból az RPHA nyilvántartása szerint mindössze négy, az időmértékes verseléssel kapcsolatba hozható szöveg maradt fenn. A Laskói Demeter által lejegyzett, 1433 előtt keletkezett ima a latin eredeti rímes-időmértékes hexameterait rímtelen, szabad szótagszámú és ritmikai szerkezetű sorokkal adja vissza, a verses jelleget tipográfiai megoldások (sörtördelés, nagybetűs sorkezdet), illetve a sorok a hexametert imitáló hossza és arányai

³⁴ Uo.

³⁵ WALDPAFEL. i. m., 58.

³⁶ Ilyen a zay-ugróci levéltár epigrammája, vö. Szegedi Kis István, Sziráki Balázs, Armbrust Kristóf, Máday Mihály, Sarlóközi Névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Tőke Ferenc, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Barát István, Nagyfalvi György, Vilmányi Libecz Mihály, Békési Balázs és névtelenek énekei, szerk. SZILÁDY Áron, Bp., MTA, 1896 (Régi Magyar Költők Tára, 6), 383; RPHA 98:

Angyalnak tetszik az ember ha véle szóllasz,
De ha meghányod veted magadban, látod ötet hogy ravasz,
Dolgaiban változandó mint az tavasz,
Titkon téged ugyan megmar mint az nagy kuvasz.

És ilyen Armbrust Kristóf *Gonoz azzonyembereknek erkelchekroel vallo aeneke* (RMNy 80; RPHA 591; kiadva: uo., 22–30). A vers sorainak szótagszám-eloszlása (szótagszám [darabszám]): 10 [3], 11 [3], 12 [5], 13 [23], 14 [176], 15 [38], 16 [14], 17 [1], 20 [1].

erősítik.³⁷ Ugyanilyen eredeti, minden metrikai és tipográfiai kötöttséget nélkülöző fordítása marad fenn a Kaposmérői Mérey család 15–16. század fordulóján keletkezett jegyzőkönyvében, amely a *Jaksics Demeter veszedelméről* szóló éneket is megőrizte.³⁸ A *Döbrentei-kódex* (1508) időmértékes rendezettséget nem mutató *Argumentum verse* a disztichon verslábait optikailag igyekszik elkülöníteni egymástól: a páratlan sorszámú szavakat piros, a párosakat fekete színű tintával írja.³⁹ A *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról* (1521) egyetlen soros Lucanus-fordítása – végre – mintha tényleg időmértékes rendezettséget mutatna.⁴⁰ Az áttekintés alapján világossá válik, amit eddig is tudtunk: az Aesopus-fordítás megjelenésének évében a magyar költészet eszköztárának még nem része az időmértékes versrendszer, azt öt évvel később majd a következő erasmista, Sylvester János fedezi fel. A dolgozat hipotéziseként megfogalmazott kísérlet eszerint egyrészt a korabeli magyar verselési hagyományoktól idegen megoldás, amely – másrészt – alig néhány év leforgása alatt elavulttá válik.

37 RPHA 3216. A verset közli: HOLLI Béla, *Egy ismeretlen középkori iskoláskönyv és magyar verses nyelvmélték 1433-ból*, MKsz., 100(1984), 3–23. A latin eredeti és magyar fordítása:

Corpus ave Domini, salus et reparatio mundi,
Salve sancta caro, te nunc indignus adoro,
Ut me digneris in tempore pascere mortis.
O panis vive, confer mihi gaudia vitae,
Per te mundetur mens, sensus purificetur.

Oh ystenek teste ydesegh ez vilagnak otalma
O tisteletes test ma tegedet miltathlan ymadlak
hug engwmeth meltas halalomnak ydeyn eltethny
Oh elethnek kenere ag ennekem ewrek hereneth [‘örömet’]
Teged kerlek es wzunlak lelkemeth testemmel tisztahad

38 RPHA 1099. Kiadva: RMKT 1, 96. A latin eredeti és magyar fordítása:

O crux condigna super omnia ligna Benigna
tu me asigna ne moriar morte maligna.
O Dycheo kegelmes melthosagos keresth
ki menden fanal vagh nemesb:
the engem meg segez
hog ne haliach gonoz halallal.

39 RPHA 1376. Kiadva: *uo.*, 118; *Döbrentei-kódex: Halábori Bertalan keze írásával: A nyelvmélték hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*, szerk. ABÁFFY Csilla, T. SZABÓ Csilla, Bp., Argumentum–Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995 (Régi Magyar Kódexek, 19), 128v. A kurzív szedés a piros, az álló a fekete színre utal.

Testben | elmeben | *halalra* | itiletre | *istennek* | iöveti
ez negy | adventi || *evangel-* | ivmba | *vagyon*.

40 RPHA 881. Kiadva: *Könyvecse az Szent Apostoloknak méltóságokról*, szerk. KOROMPAY Klára et al., Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1985 (Régi Magyar Kódexek, 1), 24r.: Mel nagy volt roma: az ő romlása yelenty.

3.2.2.2. Az első német nyelven alkotó humanista – Gaier által rekonstruált – portréja felől válik érthetővé az erősen túlzó kortársi értékelés, amely Brant verstechnikai újítását horatiusi jelentőséggel ruhazza fel.⁴¹ Ulrich von Hutten 1510-es, a német humanistákat köszöntő versének (*Ad Poetas Germanos*) 219–224. sorában metrikai újítóként ünnepli Brantot, aki a népnyelvű szavakat (*barbara verba*) kötött mértékű verslábakba (*in numeros ligatos*) rendezve új törvényt (*nova lex*) adott a német költészetnek:

Branthus ab iis paulum semotus considet oris,
 Qui Germana nova carmina lege fecit,
 Barbaraque in numeros compellit verba ligatos,
 Edit et ingenio carmina facta novo:
 Pulchre illi latum classis deducta per aequor
 Convehit insipidos quolibet orbe viros.⁴²

A német szakirodalom egyetért abban, hogy a Hutten által „új törvény”-ként ünnevelt megoldás alatt a jambikus lejtés népnyelven való meghonosítására tett kísérletet kell érteni. Az előszó és az első negyven fejezet 2036 sorát elemezve Andreas Heusler ugyanakkor csak 233 (11,5%) jambikusként értelmezhető sort talál, nem csoda tehát, hogy megoldását már a követlen utókor sem tartotta kielégítőnek.⁴³

4. Összefoglalás

Pesti Gábor Aesopus-fordításának 185 verse kevésbé illeszkedik a 16. század magyar nyelvű versanyagának metrikai hagyományaihoz. A jelenség magyarázatára eddig két elmélet született. Ezek legfőbb gyengéje, hogy 1) a feltételezett versformák nem mutatnak szabályos ismétlődést, 2) hogy a vizsgált metrikai szerkezetet mindkét elmélet rokontalan megoldásként kénytelen leírni.

A dolgozat által megfogalmazott hipotézis Pesti Gábort humanista költőként látta, aki a mesék tanulságában a magyar nyelvű epigrammaköltészet formakultúrájának megteremtésén fáradozik. Megoldása kettős mintát követ. A sorok rimes-ritmikus hexameter (ezzel magyarázható a követlen szótagszám és az olykor megfigyelhető belső rím), a versegész viszont német mintájú hármas rím. A hipotézis előnye, hogy 1) megszünteti a versforma nyomasztó rokontalanságát, 2) a feltételezett metrum szabályos ismétlődést mutat.

A dolgozat Pesti Gábor Aesopus-fordításának és Sebastian Brant *Narrenschiff* című munkájának összehasonlításával zárul. Az összehasonlítás két területre koncentrált: 1) Ahogyan a kortársak szemében Sebastian Brant az első német nyelven alkotó hu-

41 „Dicar [...], princeps Aeolium carmen ad Italos / deduxisse modos.” Horatius, *Carmina*, III, 30, 10–14.

42 Ulrich von HUTTEN, *Eqvitis Germani Opera Quae Reperiri Potvervnt Omnia 3: Poemata cum corollariis*, hg. Eduard BÖCKING, Lipsiae, Teubner, 1862, 78–79.

43 HEUSLER, i. m., III, 49–51. A német időmértékes verselés megteremtésére tett, 16. századi kísérletekről: BREUER, i. m., 154–161.

humanista költő, úgy Pesti Gábor fordítása a magyar nyelvű irodalom első, humanista szerző által kiadott verseskötete. 2) Miként Brant a német nyelvű időmértékes verselés meghonosítójaként vonult be a kortársi köztudatba, úgy Pesti versei is értelmezhetők az időmértékes versrendszer népnyelvű imitációjára tett kísérletként. A párhuzam azt igyekszik bemutatni, hogy a 16. század elején könnyen hozzáférhető volt a Pesti kiadványában felismerni vélt metrikai és műfaji konstrukcióhoz nagyon hasonló megoldással dolgozó poétikai modell.